

Balio Sruogos laiškas Juozapai Sruogai, 1927-07-03, iš Kauno - į Berlyną

Mielas Juozapai, / Tu turbūt baisiai keiki, kad mes nebeužsukėm į Berlyną, bet ką galėjom kita daryt - jei mums nebeužteko nei jėgų, nei pinigų.

Mielas Juozapai,

Tu turbūt baisiai keiki, kad mes nebeužsukėm į Berlyną, bet ką galėjom kitą daryt - jei mums nebeužteko nei jėgų, nei pinigų. Buvome Magdeburge, Harz'e (Brocken [1], Thale [2]), Leipzige visą dieną, Dresdene, Säch. Schweiz (nuvažiavom į Wehlen [3], o iš ten pėsti: Bastei [4], Schwedenlöcher [5], Amserlfall [6], Rathen [7], Brand [8], Schandau [9] ir iš ten grįžom) [10].

Nusivarėm iki paskutinio. Tat iš Dresdeno išvažiavom penktadienio rytą, pusėj 7, o buvom Kaune tąpat dieną 11 val. vakaro.

Įspūdžių daugybė, net pasakyti sunku.

Taigi nepykite, kad nebeužsukome.

Šiandie turėjome posėdį - rezultate su pirmuoju kurjeriu gausite „diplomatinių paketą“ - ten bus biškis dešrų, palengvicos [11] ir 3 bonkos krupniko [12]. Mūsų noras būtų, kad tai sunaudotumėt bendrai - ir atstovybės tarnautojai, ir studentai, kurie su mumis vazojos. Norėjom laiškus rašyti - padėkos - bet beveik kiekvienas turi žmonių Berlyne, kuriems norėtų ypatingai dėkoti (vyrai ypač Tau [13], Čerkeliūnui [14], Bulotai [15], Mošinskui [16], moters p. Bronei [17] ir abiem atstovybės panelėm). Bet kaip čia su laiškais išeis, dar nežinia - aš rytoj noriu būtinai išvažiuoti sodžiun [18] - laiko maža visai.

Ploščių ir binoklių su Jazbučiu [19] pasiuntėm iš Dresdeno - ačiū.

Ačiū už viską. Labų dienų visie[m]s.

Tav[o] Ba[ly]s [20]

3 liep[o]s [1r] // [1v]

KOMENTARAI

- [1] Brocken - kalnas Vokietijoje; Harco kalnų aukščiausia viršūnė - 1 142 metrai.
- [2] Thale - miestas rytinėje Vokietijoje, Harco kalnuose, kur yra teatras po atviru dangumi ir zoologijos sodas.
- [3] Wehlen - miestelis Saksonijos Šveicarijoje.
- [4] Bastei - vaizdingos bokštus primenančios uolos ir tiltas Saksonijos Šveicarijoje.
- [5] Schwedenlöcher - tarpekliis, netoli Ratheno gyvenvietės Saksonijos Šveicarijoje.
- [6] Amselfall - krioklys Saksonijos Šveicarijoje, netoli nuo Bastei uolų.
- [7] Rathen - miestelis Saksonijos Šveicarijoje, netoli nuo Bastei uolų, jame yra lauko teatras.
- [8] Brand-Erbisdorf - miestelis Saksonijos Šveicarijoje.
- [9] Bad Schandau - kurortinis miestas Saksonijos Šveicarijoje.

[10] Balys Sruoga 1927 m. Lietuvos universiteto studentams, teatro seminaro dalyviams, organizavo ekskursiją į Vokietiją – Magdeburgą, Berlyną, Drezeną. Ši išvyka turėjo specialų teatrinį tikslą – tuo metu Magdeburge vyko teatro meno paroda. Balio Sruogos studentai, Teatro seminaro dalyviai, prašydami lėšų kelionei į pasaulinę teatro meno parodą Magdeburgą, Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanui prof. Vincui Krėvei-Mickevičiui ir ministrui pirmininkui Augustinui Voldemarui įteikė prašyme išvyką į Magdeburgą motyvuoto laiško:

„Nuo pernai rudens būrelis studentų, susispietusių į Teatro seminara, šalia literatūros gilina savo žinias ir teatro mokslo srityje. Bet neturime ne tik literatūros, nušviečiančios studijuojamąjį dalyką, bet visai neturime ir šiaip pagalbines medžiagas. Gegužio 14 d. š. m. Magdeburge atidaryta plati pasaulinė teatro meno paroda, kurioje yra sukaupta medžiaga iš teatro istorijos, atvaizduota visa teatro evoliucija, pradedant tolimaisiais viduramžio laikais ir baigiant moderninio teatro laimėjimais. Taip pat parodoj bus vaizdžiai parodyta, kaip yra pastatytas teatro mokslas Vokietijos aukštosiose mokyklose (schematiškai atvaizduoti visi Vokietijos Teatro mokslo institutai). Visi mūsų teatro seminaro dalyviai – 12 studentų – labai norėtų pasinaudoti reta proga: atlankyti Magdeburgo parodą. Pakeliui į Magdeburgą seminaro dalyvių ekskursija mano sustoti Berlyne ir Dresdene, atlankyti galerijų, muziejų, teatrų ir kitų panašių kultūros įstaigų, apie kurias, kaune gyvendami, vargiai įgyjame ir supratimą. Mūsų Seminaro vedėjas p. B. Sruoga maloniai sutiko tarpininkauti kelionės derybose. Šitokiai studijų ekskursijai vokiečiai teikia įvairių palengvinimų, bet kadangi kelionė bus tolima ir plati, tai vis dėlto kiekvienas ekskursijos dalyvis turės pasiimti bent po 300–400 litų būtiniausiomis kelionės išlaidoms. Tačiau šitokia suma studentams yra nepakeliama ir studentų ekskursija be tam tikros paramos negali įvykti. Bet vis dėlto, jausdami gyviausį reikąlą papildyti žinias atlankius Magdeburgo Teatro parodą ir kitas Vakarų kultūros įstaigas, – panašus Vakarų atlankymas būtų kiekvienam dalyvių nelyginant ištisas kursas ir iš teatro meno istorijos, ir šiaip Vakarų kultūros, – mes, negavę tam tikslui pašalpos iš Švietimo ministerijos, šiuo drįstame nuolankiai kreiptis į JŪSŲ EKSCENCIJĄ, prašydami kurio nors būdu rasti galimybės paskirti pašalpos 3000 litų Humanitarinių mokslų fakulteto Teatro seminaro 12-ai dalyvių – dviejų savačių studijų kelionei į Vokietiją“ (Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto studentų – teatro meno dalyvių prašymas Augustinui Voldemarui, Kaunas, 1927-05-31, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 634, l. 1r, 2r).

Prof. Vincas Krėvė-Mickevičius, Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas, po Teatro seminaro dalyvių prašymo paliko priedą ranka: „Kelionė Magdeburgan ir teatro meno parodą studentams būtų labai naudinga jų žinių papildymui“ (Idem, in: *Ibid.*, l. 2r).

Apie ekskursijos reikšmę rašyta ir spaudoje, prašant paramos iš vyriausybės:

„Šių metų vasarą, nuo gegužės iki rugsėjo mėnesių Magdeburg'o mieste Vokietijoje įvyksta vokiečių teatro paroda. Kaip praneša vokiečių spauda, parodoje bus atvaizduota vokiečių teatro ūgėjimo etapai ir jo laimėjimai tolėje srityje. Ypač būsia sutelkta paskutinių laikų teatro istorijos medžiaga. Be komentarų visiems bus aišku, kad teatro darbuotojams tokios parodos turi labai didelės reikšmės ir teatrininkai, kuriems leis aplinkybės, be abejo, stengsis Magdeburgo teatro parodą aplankyti. Būsimas parodos gandas pasiekė ir mūsų teatralus. Kiek tello patirti, tą retą progą mano išnaudoti mūsų teatro darbuotojai. Valstybės teatro direktorijai susitarus su L[ietuvos] universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Teatro seminaro vedėju doc. dr. B. Sruoga, esą patiekę Švietimo ministerijai sumanymą, kad tąja paroda galetų pasinaudoti ir mūsų teatro darbuotojai, k[i]l[t.]i V.[alstybės] teatro aktoriai, besiruošią teatro darbui, vaidybos mokyklos mokiniai ir universiteto Human[itariinių] mokslų fakulteto studentai, kurie sąryš su literatūra studijuoja teatro istoriją. Tam tikslui, iniciatorių manymu, turėtų būti suorganizuota ekskursija. Švietimo ministerija yra prašoma tarpininkauti susitarimui su Susisiekimo ministerija išgavimui reikalingo vieno ar daugiau vagonų. Turint savo vagonus iš Lietuvos, juose bus galima visa laiką gyventi ir pati ekskursija atseis žymiai pigiau, negu vykstant vokiečių teritoriją jų vagonais. Švietimo ministerija taip pat prašoma tarpininkauti užsienio pasų, vizų ir kitų kelionei reikalingų dokumentų išgavimui. Ekskursijos vadovais numatomi V.[alstybės] teatro direktorius p. A. Sutkus ir p. doc. dr. B. Sruoga. Vadovai ekskursijos dalyviams vietoje esą numatę surinkti teatro klausimais ciklą paskaitų. Jau aukščiau minėta, kad tokios parodos teatro darbuotojams turi didelės reikšmės, nes duoda progos susipažinti su Europos teatru ir jo pažanga. Imant domėtis aplinkybės, kad mūsų jauni teatro darbuotojai dėl sunkių ekonominį aplinkybių pavieniai neturi galimybės užsienin išvykti ir susipažinti su kitų tautų teatro gyvenimu, reikia manyti, kad šis sumanymas vyriausybei ras pritarimo ir reikiamos paramos“ ((Be autoriaus), „Būsimoms vokiečių teatro parodom Magdeburg'e reikau“, žr. „Menas ir kūryba“, in: *Lietuvis*, Kaunas, 1927-02-23, Nr. 41, p. 4).

Antanas Sutkus trumpai prisiminė ekskursiją į Magdeburgą, pakomentavo Balio Sruogos požiūrį į vokiečių teatrą:

„Vokiečių teatras Sruogai nelabai patiko, dažniausiai jį plūsdavo. Jam buvo svetimas jo natūralizmas, vulgarūs pokštai. Kaip būdingą dalyką Sruoga pasakojo, kad jeigu koks jų teatras vaizduoja restoraną saliuok, tai būtinai ten pastato ir išvietės duris su atitinkamu užrašu. Rusų teatras Sruogai patiko kur kas labiau. 1927 metais buvome nuvažiavę į Magdeburgą, į teatro parodą. Apie parodą sužinojau aš, papasakojau Sruogai, ir vėliau buvo organizuota ekskursija. Joje dalyvavo apie dvidešimt žmonių – teatralų, dailininkų, mokinių iš vaidybos studijos. Vaziavo [Jadvygą] Oškinaitį, [Nastę] Jurašiūnaitę, [Luciją] Tvirbuitienę, [Ipolitą] Tvirbutas, [Adomas] Galdikas (?), [Petras] Kalpokas (?). Rodos, tenai (o gal Berlyne) žiūrėjom spektaklį po atviru dangum, gamtos vėre. Jame dalyvavo daug artistų, vaidinimas vyko antikliniu principu, bet dvelkė vokišku natūralizmu. Atskiros scenos buvo vaidinamos toli viena nuo kitos – pagal vietoje. Blogai girdėjosi. Mums nepatiko. Magdeburge Sruoga nusitėpė mane į kažkokią varjetė-retenybių muziejų, kur įėjus reikėjo pirkti litrą alaus, gerti sėdint ant karštų, o kažkoks storas, šlamštu apsikabinęs vokietis rodė visokias šlykštynes ir aiškino. Abudu greit išėjom“ („[Antano Sutkaus prisiminimai apie Balį Sruogą]“, in: *Balys Didysis*, sudarė ir redagavo Reda Pabarčienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, p. 162).

1927 m. ekskursijoje, be keleto Antano Sutkaus nurodytųjų, dalyvavo dar šie žmonės: Antanina Bickaitė, Henrikas Blazas, Petras Babickas, Kazė Kudirkaitė, Vladas Pryšmantas, Vera Sotnikovaitė, Elena Vilčinskaitė, Juozas Tarvydas, Kazys Jančauskas, Jonas Kardelis, Alfonsas Gučas, Aldona Čarneckaitė-Birutienė, Marija Nemeikšaitė, Jurgis Jazbutis. Ekskursijai vadovavo Balys Sruoga (Vandos Sruogienės laiškas Algiiui Samulioniui, iš Čikagos – į Vilnių, 1978-10-10, in: *BSR* 17-II, 2023, p. 41). Kadangi ekskursijoje dalyvavo ir keli čia įvardyti Balio Sruogos vadovaujamo teatro seminaro dalyviai, tad ir pati kelionė vyko šio seminaro vardu.

Balys Sruoga, ruošdamasis ekskursijai ir grįžęs iš jos, susirašinėjo su Vokietijos atstovais - išliko tik du vokiečių kalba rašyti jo laišakai, kuriuose aptartos šios išvykos detalės: prašyta nuolaidų kelionei, plačiau aprašyta pati kelionė:

„Aš, žemiau pasirašęs Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Slavų filologijos ir lyginamosios teatrologijos katedros dėstytojas ir valstybės subsidijuojamos Kauno teatro mokyklos mokytojas, kartu su 12 savo teatro istorijos seminaro studentų ir 5 teatro mokyklos mokiniams ketinu vykti į pažintinę kelionę, kurioje dalyvautų 17 asmenų ir vienas režisierius (18 žmonių), į „Vokietijos teatro parodą“ Magdeburge, kurios metu dalyviai taip pat aplankys Berlyno ir Drezdno teatrus. Studentams ir mokiniams iš skurdėsių šeimų 50 proc. nuolaida, kurią suteiktų Karaliaučiaus geležinkelio direkcija, dar nepakankama, kad kelionė būtų įmanoma. Atsižvelgdamas į tai, kad numatoma pažintinė išvyka skirta jauniems dalyviams, siekiantiems gyyti žinių apie Vokietijos kultūrą ir išmokti ją vertinti, žemiau pasirašęs asmuo, kuris pats keletą metų studijavo Miunchene, prašo Vokietijos pasiuntinybės geranoriškai surasti būdą, kaip atskiriems dalyviams sumažinti kelionės kainą maždaug iki 25 %.

Su didžiausia pagarba.“ (Balio Sruogos laiškas Vokietijos pasiuntinybei Lietuvoje, Kaunas, 1927-03-15, [rankraštis], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 624, l. 1r);

„Gerbiamas patarėjau!

Leiskite mano ekskursijos dalyvių vardu nuosirdžiai padėkoti už geranorišką pagalbą, kurią suteikėte mūsų ekskursijai. Be Jūsų nuosirdžios pagalbos, visa ekskursija tikriausiai nebūtų buvusi įmanoma arba bent jau nebūtų buvusi tokia turininga ir maloni, nes ekskursijos dalyviai nebūtų galėję mėgautis čia praleistu laiku.

Ekskursija buvo ypač sėkminga. Universiteto ekskursijos grupė (13 žmonių) su Teatro mokyklos ekskursijos grupe (taip pat 13 žmonių) keliavo į Vokietiją ir išbuvo iki Magdeburgo.

Pakeliui į Berlyną, kaip ir likusioje mūsų kelionėje po Vokietiją, šios šalies geležinkelio vadovybė suteikė mums visas įmanomas sąlygas. Šie patogumai buvo labai svarbūs mūsų ekskursijoms, nes be jų nebūtų buvę įmanoma keliauti.

Be to, turii pabrėžti, kad Vokietijos geležinkelio darbuotojai buvo labai mandagūs, ir pastebėjome, kad jie stengėsi mums padėti, todėl mūsų ekskursija tapo lengvesnė ir malonesnė. Berlyne praleidome visas 5 dienas. Nakvynės vietos įsirengė padedami ten studijuojančių lietuvių; jos buvo primityvios, bet tai kėlė daug juoko. Pietavome Berlyno universiteto studentų valgykloje, kur buvome sutikti kaip seni draugai. Viešnagės Berlyne metu laiką leidome taip: rytais (išvykdavome 8 val.) lankėme muziejus, galerijas ir meno įstaigas. Veikla buvo tiek intensyvi, kiek tik leido mūsų jaunatviškos jėgos. Apžiūrėjome visus svarbiausius Berlyno meno muziejus. Po pietų aplankėme tokias įdomias vietas, kaip Zoologijos sodas, Akvariumas, Karališkieji rūmai, Planetariumas ir t. t. Vakaraais nuolat eidavome į teatrą. Po spektaklio kartais pasinaudodavome proga stebėti didmesčio gyvenimą prie alaus bokalo. Laikas buvo išnaudojamas beveik iki paskutinės minutės, miegu likdavo tik 5-6 valandos.

Visose Berlyno institucijose buvome labai šiltai priimti ypač dėl Jūsų, gerbiamasis patarėjau, geranoriškos rekomendacijos. Į visus muziejus buvo taikomos nuolaidos, o į kai kurias meno įstaigas buvome įleisti nemokamai. Mūsų studijų ypač palengvino profesorius Reinhardt įkurtas teatras, kur už nedidelį mokestį gavome geriausias vietas. Išpardavus bilietus, mums vis tiek buvo suteikta galimybė patekti į teatrą. Savaim suprantama, kad tai mums labai daug reiškė ir paliko neišdildomą įspūdį. Berlyno teatrai mus įtikino: kol egzistuoja Reinhardto ir Barnowskio teatrai, pasaulyje nėra ir negali būti jokios teatro krizės, nes vokiečių tauta dabar pasiekė aukščiausią lygį ir tikrą teatro meno suklestėjimą.

Be to, ekskursijos dalyviai, technikos studentai, lankėsi Technikos universitete ir Siemensstadt mieste. Kita ekskursantų grupė vyko į Potsdamą pasigrožėti nuostabiais senaisiais pastatais.

Sisizavėję Berlyno kultūros turtais, kupini gražiausių prisiminimų, vykome į didingų legendų miestą, į senąjį Magdeburgą, kur mus sudomino Teatro paroda. Magdeburge buvome sutikti dar šilčiau nei Berlyne. Magdeburgo teatro parodos vadovybė miesto gyventojams išplatino kreipimais, prašydama priimti iš Lietuvos atvykstančius studentus. Tuomet suvažiavo kelios šeimos ir nemokamai priėmė keletą studentų. Nepaisant to, kad Parodos metu miestas buvo perpildytas, Parodos komitetas suteikė labai pigią nakvynę kitiems ekskursijos dalyviams. Iš Magdeburgo gyventojų ponas Froherzas parodė ypatingą šilumą ir, sakyčiau, tviską rūpestį mūsų jaunimui. Du studentai liko pas jį. Visiems ekskursijos dalyviams (25 žmonėms) p. Froherzas, padedamas savo sūnais, nedidelės užėigos savininko, parūpino gerus pietus. Jis papasakojo, kad jo sūnus už pietus pėmė tik 80 pfenigų. Vis dėlto senasis gerasis džentelmenas pastebėjo: „Jauni žmonės daug vaikšto, jauni žmonės nori socialiai pavalgyti, jūs esate mūsų svečiai.“ Taigi gerasis senelis liepė sūniui paruošti pietus ne už 80 pfenigų, o už 1 markę, o kainos skirtumą – 20 pfenigų vienam žmogui – sumokėjo iš savo kišenės. Taigi pietūs mums buvo labai gausūs, sotūs ir sveiki. Gerojo senojo pono Froherzo sveitgumas mus nustebino dar labiau, nes jis pats nebuvo turtingas žmogus, o jo sūnus gyveno beveik skurdiai.

Be abejo, parodoje mums buvo suteiktos ir reikiamos nuolaidos. Parodoje pamatėme, kaip toli pažengė tiek vokiečių teatro menas, tiek vokiečių teatrologija. Dauguma ekskursijos dalyvių taip pat turėjo galimybę išvykti į Harzo kalnus, į Brokeną, kuris lygumose užaugusiems jaunuoliams paliko neišdildomą įspūdį.

Kupini nuostabių įspūdžių keliavome iš Magdeburgo į Leipcigą, kuriame tegalėjome pabūti vos 8 valandas. Per šį laiką skubėjome šiek tiek susipažinti su miestu, aplankyti Tautų mūsų paminklą, universitetą ir vieną ar du institutus.

Kai iš Leipcigo atvykome į Drezeną, mūsų jau laukė dr. Erichas Güntheris ir studentų organizacijos atstovai. Apie mūsų atvykimą juos informavo prof. dr. Engertas. Ponaį mus pasveikino ir iš karto apgyvendino labai jaukiose ir patogiose patalpose, o tą patį vakarą parodė, kaip nuostabiai atrodo Drezeno miestas gražų vasaros vakarą. Padedami ir remiami vietos studentų atstovų, aplankėme svarbiausias Drezeno meno ir kultūros institucijas ir dalyvavome spektaklyje Valstybiniame teatre. Taip pat vieną dieną praleidome nuostabioje Saksonijos Šveicarijoje, kuria mūsų jaunimas negalėjo atsigėrėti. Buvo dar gražiau, nes diena pasitaikė sauleta ir giedra, o kalnų kraštovaizdis atsiskleidė visu grožiu.

Mūsų ekskursija truko lygiai 13 dienų. Per šį trumpą laiką pamatėme nepaprastai daug, o ekskursijos dalyviai pažino Vokietijos žmones ir jų kultūrą iš naujos, pozityvios pusės. Jums, gerbiamas pasiuntinybės patarėjau, ne paslaptis, kokią nuomonę apie mūsų Vakarų kaimynus ir slavų kultūros atstovus, apie germanų kultūrą skleidžia buvusios Rusijos valdžios sluoksniai. Jums taip pat ne paslaptis, kad šių per daugelį dešimtmečių paskleistų pažiūrų likučiai dar išlikę daugelyje mūsų viešosios erdvės vietų. Kita vertus, mūsų visuomenė turėjo galimybę artimiau susipažinti su vokiečių tauta tik sunkiu karo metu. Savaim suprantama, kad karo metais yra mažiausiai tinkamas laikas tautos kultūriškai pažinti vienoms kitas; žinių stoka yra pagrindinis nesusipratimų, klaidingų sampratų ir prietarų šaltinis.

Todėl džiaugiuosi gėdąs pabrėžti, kad per ekskursiją mums pavyko parodyti mūsų jaunimui vokiečių ir vokiečių kultūrą tokius, kokie jie yra iš tikrųjų. Knyga ar paskaita niekada negali suteikti to, ką gali dovoti ekskursija, t. y. pamatyti tikrą gyvenimą. Meilė gimsta pažįstant. Ir manau, kad galii paliudyti, jog tokios meilės daigėliai jau auga daugelio mūsų ekskursijos dalyvių širdyse.

Dar kartą dėkodamas Jums už geranorišką pagalbą ir, būdamas įsitikinęs, kad vokiečių ir lietuvių tautų kultūrinių savitarpio supratimas ir bendradarbiavimas Jums ne mažiau svarbus nei man, norėčiau išreikšti gražią viltį, kad ir toliau remsite mano rengiamas jaunimo ekskursijas į vokiečių kraštą. Tikiuosi, kad ir toliau padėsite mano organizuojamoms jaunimo ekskursijoms į Vokietiją.

Primkite mano didžiausią pagarbą.

Nuosirdžiai.“ (Balio Sruogos laiškas Freundtui, Kaunas, [1927], [mašinraštis], in: *LLTI BR*, f. 53, b. 625, l. 1-5r)

Balys Sruoga, grįžęs iš ekskursijos, kuri truko nuo birželio mėn. 19 d. iki liepos mėn. 1 d., parašė išsamų straipsnį apie teatro parodą Magdeburge. Jis pirmiausia paaiškino, kodėl teatro paroda surengta ne didžiuosiose Vokietijos miestuose, o nedideliam provincijos miestelyje Magdeburge, kuriame išaugo senos ir savitos tradicijos ir kuris garsėja gyventojų dosnumu (jie materialiai parėmė lietuvių studentus); apibūdino teatro parodą kaip ypatingą kultūros reiškinį; aprašė parodoje eksponuotus dalykus - teatro priemones, reikmenis; pasamprotavo, ko galima iš parodos pasimokyti; plačiau pristatė teatrinės vokiečių organizacijos, kurios rūpinasi ne tik tautos teatrine, bet ir dvasine kultūra (Be autoriaus), „Iš teatro parodos Magdeburge (Mūsų specialinio korespondento)“, in: *Lietuvis, Kaunas, 1927-07-15, Nr. 155, p. 2-3; Idem, in: Ibid., 1927-07-26, Nr. 164, p. 2; Idem, in: op. cit., 1927-07-28, Nr. 166, p. 2-3; Idem, in: op. cit., 1927-08-18, Nr. 182, p. 2-3; dar žr. in: Balys Sruoga, Raštai, t. 10: Teatro kritika, 1911-1929, sudarė Algis Samulionis, parengė Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 305-323).*

Kad kelionė buvo įtempta, rodo Balio Sruogos, parvykusio namo, žinutė žmonai:

„O šandie galva dar ūžia - nuo įspūdžių ir rūpesčių - juk tokia baladonė: Berlynas, Magdeburgas, Harzas, Leipcigas, Dresdenas, Saksų Šveicarija, 18 valandų kelias be pertraukos iš Dresdeno į Kauną. O ant stalo dar radau tavo rūstų laiškėlį... Et, Vanduk, - aš baisiai pasiilgau, kad, rodos, šandie neiškęsiu - bėgsiu int tave, Vanduliukai brangus“ (Balio Sruogos atvirlaiškis Vandai Daugirdaitėi-Sruogienei, iš Kauno - į Būgius, 1927-07-02, in: *BSR* 17-II, 2023, p. 44).

Neišliko laiškų, kuriuose būtų kalbama apie ekskursantų įspūdžius, patirtus Magdeburge, kituose Vokietijos miestuose, Saksonijos Šveicarijoje. Įvardytos tik studentų aplankytos vietos.

- [11] Nugarinė, kiti mėsos gaminiai vertinti kaip diplomatinio pobūdžio dovanos, siųstos atsidėkojant iš Lietuvos ir iš Vokietijos: „Diplomatiniai iprašiau Tau gerų kumpių atvežti. Berlyne brangenybė, kad mano net utėlės šąla! Milijonų milijonai...“ (Juozapo Sruogos atvirlaiškis Baliui Sruogai, iš Berlyno - į Miuncheną, 1923-08-16, in: *MLLM 3962, MLLM ER2 2297*, l. 1v).
- [12] Krupnikas - saldi degtinė, virta su prieskoniais.
- [13] Juozapas Sruoga (1886-1957), vyriausiasis Balio Sruogos brolis, diplomatas, nuo 1925 m. rugpjūčio mėn. dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Berlyne raštinės, o vėliau konsulinio skyriaus vedėju. Jis buvo vienas artimiausių ir geriausių Balio Sruogos talkininkų, planuojant išvyką į užsienį. Balys Sruoga į jį ne kartą kreipėsi ieškodamas pagalbos ir patarimų dėl palankesnių sąlygų lietuvių ekskursantams sudarymo Vokietijoje.
- [14] Petras Čerkeliūnas (1893-1965) - pedagogas, visuomenininkas, 1927 m. Berlyno aukštesniosios technikos mokyklos ir Lietuvos universiteto absolventas. Nuo 1928-06-01 iki 1931-10-01 Lietuvos garbės konsulato Berlyne sekretorius.
- [15] Kęstutis Bulota (1896-1941) - inžinierius statybininkas, sportininkas, 1927 m. Berlyno aukštosios technikos mokyklos studentas.
- [16] Vytautas Mošinskis (1876-1955) - inžinierius energetikas, metalų technologas, 1927 m. Lietuvos universiteto dėstytojas, buvęs Lietuvos atstovybės SSRS patarėjas, spaudos bendradarbis, žurnalo *Technika* redaktorius.
- [17] Bronislava Jazbutytė-Sruogienė (1896-1950) - Juozapo Sruogos žmona.
- [18] Balys Sruoga skubėjo į Būgius, kur jo laukė žmona.
- [19] Jurgis Jazbutis (1897-1965) - Bronislavos Sruogienės brolis.
- [20] Balys Sruoga (1896-1947) - Juozapo Sruogos brolis, Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dėstytojas, Slavų literatūros ir kalbų katedros docentas.